

FORMA MENTIS ÎN ERA COMPUTERULUI

Acad. Mircea MALIȚA¹

Aș vrea, pe scurt, cu permisiunea dvs., să lămuresc ce înțeleg prin „*forma mentis*”. *Forma mentis* înseamnă starea minții. A cărei minți? A individului? Nu aceea a unui singur individ, dar a unui număr suficient de mare de indivizi ca să putem vorbi de o stare colectivă. *Există așa ceva?* Peste tot unde vedem că lumea se compară la fel: 1 milion de tineri își pun simultan blugi, eventual, uzați sau ruți, lumea se supune modei, există *mode intelectuale* și *filosofii* la modă, nemaivorbind de produsele cerute masiv de cumpărători în era reclamelor, a *consumismului deșănțat*. Forma minții e deci un indicator bun ca să explicăm sau să anticipăm anumite idei în stare să influențeze societatea.

O amintire, dacă îngăduiți. Era în secolul trecut. Anii '60. A fost avântul unui deceniu în care a înflorit economia, buna stare a favorizat pe multe minți dar, ceea ce a surprins lumea, a fost avântul tehnologiilor noi. Se instalau aparate casnice pentru apă fiartă și pentru apă înghețată, intra televiziunea în casă, se produceau automobile de toate dimensiunile. În curând, s-a vorbit în Europa despre *tehnologizarea lumii* drept complot american, ca s-o domine. Pe scurt, intelectualii, acești neobosiți slujitori ai ideilor, au spus că tehnologia susținuse o sfidare a omului și a societății. În acești ani, s-au auzit cuvintele: „civilizația noastră prezentă este bazată material pe o extraordinară și de succes tehnologie și spiritual, pe nimic”. Era un laureat al premiului Nobel, Denis Gabor, care a fost și unul din inițiatorii Clubului de la Roma. Îl cunoșteam și pe el și Clubul în care am intrat și eu și care pornea de la deviza: *creșterea economică în sine nu mai este un obiectiv suficient de general*. Când Raportul Clubului de la Roma s-a publicat, a apărut în mai mult de 10 milioane de exemplare și mai mult de 20 de limbi. Asta înseamnă că, *forma mentis* colectivă a confirmat un *decalaj între creșterea economică și tehnologică și societate*.

¹ Președinte al Diviziei de Logică, Metodologie și Filosofia Științei a Comitetului Român de Istoria, Filosofiei Științei și Tehnicii al Academiei Române.

N-am vrut să accept niciodată că tehnologia este de vină. Ea nu face decât să prelungească capacitatea omului de a *construi unelte* și de a-și mări slabele forțe și competențe prin mijloace artificiale, create de el.

Problema e alta și mai veche: tensiune a existat întotdeauna în civilizații, între *materie și spirit*, între *artificial și natural*, între știință și religie, între *cunoaștere și credință*.

Nu pentru a căuta precursori la tema mea, invoc aceste cuvinte. Ci dimpotrivă. Astăzi trăim din nou o revoluție tehnico-științifică, de data aceasta cu o singură mașină de calcul în discuție: computerul care dă alarma. Era lui a început în 1965 și de atunci crește în progresie geometrică. S-ar părea că ceea ce este îngrijorător este efectul computerului asupra copiilor care nu se desprind de el, își strică ochii și nu mai învață nimic sau digitalizarea tuturor produselor electronice care duce la numărul exorbitant de ore petrecute de adulți în fața ecranului TV.

Nu putem însă să nu remarcăm succesele informaticii în schimbarea *spațiului și timpului* în existența umană, când o conexiune instantanee ne leagă prin satelit de un interlocutor din Australia, când vezi viteza uriașă cu care un computer prelucrează date, nu zeci câte putem noi fără el, ci milioane și miliarde de date simultan.

Alta este problema noastră. Nu noi suntem jenați de computer, ci mintea noastră. Trăim într-o perioadă de efort intens al creierului și minții și primim deocamdată informații parțiale asupra felului în care lucrează cutia miraculoasă ce o purtăm pe umeri. S-a dovedit că mintea nu face parte din familia calculatorului, nu este ca el o mașină de calcul. Și iarăși: ce rău e în asta?

Partea îngrijorătoare este aceea că mintea prelucrează cu alte regiuni ale creierului informația transmisă prin net, rețeaua informatică, decât cele prin literele scrise de mână sau imprimare cu vechea mașină de scris. Începând să servească pe noii veniți, lasă regiunile active pentru cei vechi în părăginire și devine mai puțin aptă în tratarea raționamentului clasic.

Teama că circuite nefolosite se pot dizolva prin neglijare este temperată de alții care se bazează pe proprietățile de plasticitate ale creierului. În concluzie, aș spune că dezbaterea fenomenelor legate de intrarea computerului pe scena minții noastre este încă în curs de desfășurare și că ne așteaptă date și descoperiri noi².

² Nicholas Carr, *Superficialii. Efectele internetului asupra creierului uman* (2010), Traducere de Dan Crăciun, București, Publica, 2012, p.

Nu tot așa se întâmplă cu o altă primejdie adusă de computer, care este de data aceasta *reală și justificat definit îngrijorătoare*.

Ea provine dintr-o limitare netă și inevitabilă a computerelor de a nu putea înregistra și trata decât ceea ce este măsurabil în fenomenele studiate de știință. O primă dificultate a fost incapacitatea sa de a trata *continuitatea*. O poate ajunge doar prin aproximări care pot satisface cerințele cercetării. Dar pentru nenumărabil, în sens matematic, nu are nici o metodă de abordare.

Spațiul nemăsurabililor este imens. Dacă raționamentul se supune unei logici matematizate, *intuiția* nu este acoperită. Tot ce intră în compoziția cunoașterii din partea afectelor, a experiențelor de viață, a convingerilor, a relațiilor umane, a inspirației, a erorilor, accidentelor nu este tratabil prin recurgerea la computer.

Lumea computerelor este una *plată*, bidimensională. Reține doar *ce se vede la suprafață și se numără*. Adâncimea nu este explorată. Or, în această a treia dimensiune, a cauzelor și motivațiilor, a rădăcinii plantelor de pe stratul ordonat al grădinii vizibile, se ascunde sursa a ceea ce vedem, numărăm și ordonăm. O civilizație a formei se constituie, în timp ce fondul rămâne marginalizat, nesocotit, ignorat.

Această civilizație a început să se răspândească și devină *doctrină oficială*. Se bazează pe date numerice, care crescând peste orice limită, naște birocrăția și confuzia. Să luăm, *sine ira et studio*, cazul Uniunii Europene, deși autoare fără rival a titlului de campioană a instituțiilor birocratice. Citiți la întâmplare ce idei urmărește un proiect susținut de ea! Domină termenii următori: evidență, control, comparare, monitorizare, tendințe, grupări, relații, progrese, regrese, dirijare, conducere.

Dar unde este substanța? Se caută răspuns la întrebarea *cine și cum*. Dar lipsesc *ce și de ce*. Această civilizație este pentru moment la modă și deci sortită *degradării și dispariției*. Pe măsură ce sfera informațiilor de suprafață crește, crește și aria întrebărilor fără răspuns și a problemelor fără soluții.

Să sperăm, deci, că cel puțin *generația care urmează celei deja intoxicate* va restaura lumea celor trei dimensiuni în care se situează omenirea și interesele ei de supraviețuire.